

В нім з стражданів, як з
квіток,
З свіа трудою людини
Заплітається вінок
Щастя рідної країни.
Шудить слово чарівне
Сломии щастя, спомини волі,
І народ вже не зачне,
Не сконає у неволі.
Не праслять до забуття
Його заміри ворожі:
Коло рідного життя
Слово стало на сторожі!

С. Ч.

Поезія всепрощання.

Колишя перегортаю давно знайомі,
читаю й перечитаю сторінки „Кобзаря“,
то найбільше вражає мене не над-
звичайно яскрава етичність Шевчен-
кового світогляду. Поет певаче вжи-
вав у собі самому ту вічну тугу за
правдою в людських стосунках, що
од віку хвилювала й хвилюватиме
всі краї екземпляри людської іпоро-
ди, що по-вік вічний буде метою ш-
ро людського життя. Етична краса,
краса любови й всепрощення—з'явля-
ють в кожній сторінці „Кобзаря“ і що
до цього, то Шевченко певне єдина
між поетами всіх країн і часів над-
звичайно цільна людина, душа якої
не знала хитаннів та компромісів,
вірля в правду й надіялась на її пе-
ремогу в житті, не пам'ятала особи-
стого ала.

Звичайно—це була людина і нічо-
го людського не цурався Шевченко.
Але чим він органічно не міг бути—
то це деспотом, не міг напастувати
когось, не міг чужої волі насилувати.
До деспотства, до надсильства мав
він органічату й глибоку огиду, якої
певне не спроміся б перемогти ко-
ла б і схотів навіть. Цю огиду до
надсильства виховав у собі Шевчен-
ко з самого малечку, ще з того часу,

як „малими ногами“ вештався по
околицях рідного села „та людей шу-
кав, щоб добру навчила“, та замість
людей знаходив—ватів і нечелюді. Оді
верші, що йому трапились, мати: ма-
туха, дячко Павло—„великий кату-
га“ та вчитель-дяк, і посилая в Шев-
ченкові перше насіння тієї огиди до
надсильства, що зробилася переваж-
ною у його духовій відачі рисою.
Прийавмі гягадвалия опісля в автобі-
ографії дяка-ч'яницю, Шевченко до-
дає, що той першй деспот на його
життєвій дорозі зародив у йому „на
всю жизнь глибокое отвращение и
призрение ко всякому насилью одно-
го человека надъ другимъ“. А те, що
опісля бачив Шевченко й чого заз-
нав на віку, тільки зміцняло в йому
цю огиду й призирство до всякого
деспотства.

Зазнав він—ми знаємо чого. Кри-
пацько-льокайська д'яра, злуянцян
якого-небудь Шаряева, повневірня
по світах за-молоду; потім розуміння
політичного гніту й соціальної нево-
лі людей братів у якого-небудь полу-
павка, що ним і Данта старого мож-
на здиувати; потім потайний донос,
кріпосць, допити, Орлов з Дубельтом
і смердюча казарма з її двестима
роками неволі, та ще якої неволі...
„Десять літ!—пише Шевченко в ли-
сті до Кухаренка,—Друже мій єдиний,
визмовать страшно... а витерпіть?..."
І ми можемо зрозуміти Шевченкову
огиду до надсильства: так різно ка-
ті і деспоти стравлялось йому на до-
розі, що велика душа його не могла
не перенятись праведним гнівом та
обуренням проти всякого надсильства.
Але по-за цим не лишали вони ин-
ших слідів на душі Шевченкової, не
прищепили їй самій ні жорстокости,
ні метивости,—не очеретилиа вона й
не оходила в своїй святій любові до
правди та до людей. Сам навіть Ше-
вченко дивувався з цього.

„Странно еще вотъ что,—пише він
у своєму щоденнику.—Все это несп-
овѣдимое горе, всё роды унижения
и поруганія прошія, какъ будто не
касаясь меня. Малѣйшаго слѣда не
оставили по себѣ... Мнѣ кажется, что
я точно тотъ же, что былъ и десять
лѣтъ тому назадъ. Ни одна черта въ
моемъ внутреннемъ образѣ не измѣ-
нилась... И я отъ глубины души бла-
годарю моего Всемогущаго Создателя,
что овъ не допустилъ ужасному опы-
ту коснуться своими желѣзными ког-
тями моихъ убѣждений, моихъ мла-
денчески-святыхъ вѣрованій“.

Власне нічого дивного в цьому
немає. Шевченко був не з тих, кого
можна зигнути: швидче ламаються та-
кі люди, пропадають зовсім, ніж під-
даються під щось лихе. Немов до ду-
ба, до його можна прикласти відомий
вірш Руданського:

Нехай гнетесь хоза,
А ти, дубе, кріпійсь
І весь світ обхвнись
І усе розпнвай,
І що доброго є—
Та у себе вивай.
І у силі, в добрі
Як сказла затвердій...

І справді, м'ягкий і лагідний в
особистих стосунках, Шевченко був
кременям, немов скеля та, в своїй
поглядах і переконаннях. Відомо, що
на допитах він з усіх братчиків по-
водився найбільш незалежно й з най-
більшим почуттям власної гідности.
„Въ незабвенный день объявленія
мнѣ конфирмаціи,—згадує Шевченко
опісля в щоденнику,—я сказаль себѣ,
что изъ меня не сдѣлають солдата.
Такъ и не сдѣлали"... Система над-
сильства найшла тут на надзвичайно
дужу й міцну індивідуальність, якої
жиздними способами не могла зигну-
ти, хоч в усієї силі до цього бралась.
Духова організація поета перетерпіла
всі сироби над собою і жмень-жнцем

насміялась над ними. Вільнолюбний
дух Шевченка, не боясь ні кари, ні
надсильства над собою особисто. Ха-
рактера з цього погляду поезія „Якось
то йду я у вочі“: поет з своїми таємними
думками про волю опинився перед
брамою Петропавловки, цієї могили
всякого вільнолюбного змаганія, що
по знаку була й самому Шевченкові.
Здається, занадто промовистий нагад
про те, що вже витерпів поет за свої
змаганія. Але,—каже Шевченко—

Я сжамується, оснінсь
Святим хрестом і трічі плонув,
Та й знову думать захочуся
Про те-ж таки, що й перше думав.

І знаючи моральню сарту душі Шевченка,
його незломність та гарту душі—іншо-
го ми й не могли сподіватись.

Дивно зовсім не це. Дивно, як
людина, що стільки витерпіла з ма-
лечку й до свого волоса, могла не
тільки аберетити віру в правду та бра-
терство, віру в людину, а навіть ви-
ще звестись—перенятись тим духом
всепощення, яким дихають на нас
сторінки „Кобзаря“. Витерпіти лихо
можє кожна душа й міцна духом лю-
дина, але не зайнятись вогнем запек-
лості серед тих ворожків і неспра-
ведливих муж, не зачерквати неспра-
ведливості, не запалати гнєвнєвнєстю проти особи-
стих ворогів за їхні злуянцян—на це
треба надзвичайно чистого серця,
треба такої великої й широкї душі,
котра може охопити не тільки сучас-
не, але й майбутнє, зрозуміти не тільки
колі події, але й причини їхні. „Все
зрозуміти—значати, все прости“,
каже французське прислів'я, і зазна-
чена у Шевченка рвєя всепощення
показує, як багато в людській душі
розуміла ця велика людина з вели-
ким серцем.

Він умів ненавидіти—палко й
безоглядно ненавидіти лихо й лихі
вчакня, а надто всяке деспотство й
надсильство та покірливість перед

олю; умів і квати ці ваді гострим, як ніж, словом, підіймаючись під час найвищого обурення до прокльонів, заклинаючи „вряду-мсту“, проповідуючи рішучі висновки („Я не аджуаю, віркую і виші). Це все являвалося органічною огидо Шевченка до великої кривди та надсильства. Але разом Шевченко вмів прощати,— так прощати, як рідко хто може в людей, і ця риса всепрощення, та ще в обставинах життя Шевченкового, не з одного боку найвиштовішій самозвіт його душі, а з другого—наибільш може привадна сторона „вотхненних сторінок у „Кобзарі“, саркастичних тєю вищою етичною, що може стати блискучим ідеалом для кожної людини.

В чудовій поезії: „Мені одвало о“ Шевченко поставив, скажу так, межу між прощеннями й „непрощеннями кривдами людськими.

В неволі вірні мій чужини
І не опаканий своїм
В неволі плачучи уиру,—
уиру забутий на чужині—таку страшу
постові долю малюа творца фантазії.

„Мені одваково“,—одказує на це поет, він з цим може помиритися, може простити свою особисту кривду, неволю, забуття, слівця й муки.

Та не одваково мені,
Як Україну заї люде
Приспять дукаві, і в огні
І, окрадену, забудуть...
Ох, не одваково мені!“

От за віщо нема прощення—за кривду вшному, за кривду людську в широкому розумінні слова, вживлену в колективній кривді, що на рідній кривді спадає. Кожен свою особисту кривду має право простити, але колективної кривди ніхто не може дарувати, не може давати амнісії за мерзоту над иншим—от як риняв собі це питання Шевченко. Знаєнайшть його до лиха та кривди, надсильства та деспотства йде разом, в одній па-

рі з любов'ю до людини і багато перодуму Шевченко, поки завзявшись кинути свій важкий присуд.

В зазначених допіру межах змога велика душа поетова широко користується з права мигувати і прощати і в „Кобзарі“ ви знайдете багато аразів цього широчюдського почування. Ось, напр., „вільма“, зневажена в своїх найкращих почуваннях коханець й матері, з ростоптаням серцем. Люту зневаженість повинна б вона носити в своєму серці та бажання помсти. Проте, одбравши прощення од свого батька за йому зашодіані муки, вона й своєму серцеві зашадіа чистий рай:

Люс забула
Злес і ползев;
Всіх простила, всіх любила.

Простала навіть своєму найлютішому ворогові-иннові, що не тільки над нею насміявся, а заважастив явність її й свою дочку. „Я прощаю, я давно простила“—проказала „вільма“, спиткавши на Божій дорозі саого кривданка.

„Сорокоусти найназа,
У Київ ходила
Та за лана, за ворога
Господа молила.“

Ось вартовий, москалик з поезії „Не спалося, а ніч як море“. Тут знов драма з паном у головній ролі,— як часто в таких драмах у Шевченка головні ролі належать панам!—знов ростоптане серце, розбите життя, од якого тикає царубок у москалі, не найиншій ворога, щоб аараа-же помститися. Але тут, у можинах, ворог знов перед ним, помститися можна, та на пораду: „ну, воть теперш і праколи!“—москалик відповідає:

Нехай собі! А Бог поможе,
То й так забудеться колісє.

Рука не здіймається, хоч перше азад спускала ножа на кривданка, а голова горіла бажанням помсти за кривду. Забуття, а полім прощення...

„А його забудеть, другі, і не пролиняйте“,—пише в тяжкої неволі Шевченко про людину, що довела його до тієї неволі („Згадайте, братя мої“). і тут не знайшовши прольозу проти ворога за особисту кривду. Так само й герой „Москалевої кривди“ не пам'ятає лиха, що розбило йому ціле життя—

Хоч би тобі лихе слово
Почув хто од його.

„Отак живіть, недоуки“,—додає ще й од себе поет, розказавши історію москаля Максима.

Такам-же рефреном—„отак, люде, научайтесь ворогам прощати“—зичається й нова історія кривди та зради („Між скапани незаچه злодій“), знов така звичайна і така бурлива історія. Проте й тут ображений зашадіавши саого ворога—жінку зрадницю в нещасті,

Зарида я та дитина
І—простив небогу.

В усіх зазначених творах Шевченка мотив всепрощення має виразно особистий характер. Людина, зневажена й ображена, не хоче пам'ятати своєї кривди, не проклинає за неї, прощає, добром за лихе платить. Це цілком натурально, зв'язуючи на той поділ на прощення й непрощенні гріхи, які сам Шевченко зазначав у поезії „Мені одваково“. Але єсть у Шевченка аразок прощення, до того-ж найбільш може виразний і блискучий, який ніби не підходить до цієї міри гріхів прощених. Маю на увазі знаменитий суд над Нероном у „Неофітах“:

О, Нероне,
Нероне лютий! Божий суд
Правдий, натий серед шляху
Тобє осудить... Пранивуть
І проклять, з саого світа
Славї мученика—літи
Святю кола; круг одра
Круг смертного твого предстануть
В кайданах і... тебе простять.

Здавалося-б, гріхи Неронові дале-

ко виходять за межі особисті кривди,— тих кривд, за які можна сподіватися прощення. Тут гріх проти „сватої волі“ зроблено, а цього гріха Шевченко не прощає ніколи нікому. Проте, розглянувши епізод з „Неофітів“, ми побачимо, що він не тільки не стоїть осторонь од наших епізодів всепрощення, а коли хочете—аднає їх усі, доводячи всепрощення до найвищого граду людської натурі.

Вже з попередніх епізодів ми бачили, що мотиви прощення у Шевченка здебільшого виявляється тоді, коли кривдник стоїть або на божій дорозі, або на такому ступні зашепаду, що далі вже не може нікому шкідити. Такам бачимо пана „Вільми“, або жінку з поезії „Між скапани“. Цей мотив введено і в „Неофітах“, в епізод суда—божого, завважимо—над Нероном. Не забудемо, що суд має одбуватися над „смертним одром“ Нерона, а друге—ої, що простили—

Вони—брати і християно,
А ти—собака, злодій,
Деспот сажаний,—

обертається поет до Нерона. Цим поясняється власне все в тій чудовій картині всепрощення. Ворог безликий, скинутий з того місця, де він може шкідити—вже не ворог; деспот з приборканими руками вже не деспот. До його можна почувати огиду за люті висновки, за кризду, зраду, насильство, але не можна ворогувати, не можна мститися над ним. І вибр вши такий виразний аразок всепрощення, Шевченко немов підкреслює цим те вимання вищої правди й вищого суда, яке він скрізь і завжди ставить до людини.

Мотив всепрощення—не єдиной високій етичній вартості мотив у поезії Шевченка. Він стоїть у звязку з загальним гуманитарним характе-

ром всієї його поезії і всього цілного світогляду. Цей мотив природно виникає з Шевченкового погляду на людину, як брата всіх людей, на правду та любов, як обов'язковий постулат у людських стосунках. Правда і любов, воля і братерство, а як їх наслідок—всепрощення, це звичайні мотиви Шевченкової поезії, яка все укладається в зазначені риси, все глибоко переято ними,—перейата навіть у тих „кривавих“ творах, як от „Гайдамаки“, що виставлялись иноди за аразок „кровожадности“. Шевченко й тут огсається самим обов'язком. Додержуючи правди реальної, він малює нам криваві картини, що жахом переймають душу, але його етичні переконання з обуренням протестують проти звіря, що проскакує в людині.

Що то там твориться?
Треба кинути та розказати,—
каже Шевченко як-раз у тих „Гайдамаках“ і зараж же з почувтням болю й сорому додає:

Бодай не дивиться!
Бодай не дивиться, бодай не казати,
Во за людей сором, бо серце болить.

І так болить йому всюди, коли він бачить кривду чи надсильство людини над людиною...

Ця вічна, веминуща етична риса й робить надзвичайно привадною поезію Шевченка, навіть по-за її художніми приємностями. В душі поета кожна душа, а надто окриданена і зневажена, звачодить собі рідні струги, і мимоволі вона озивається й захоплюють; мимоволі зростає пошана та любов до цієї великої людини з великим серцем, що вмидо не навидіти, але вмидо любити і—простити...

Сергій Ефренов,